

A GASIŪNAS

KAI KURIE METODOLOGINIAI VALSTYBĖS NUNYKIMO TEORIJOS KLAUSIMAI

Valstybės teorinių problemų mokslinis sprendimas tapo įmanomas tik sukūrus dialektinę materialistinę socialinių reiškinių tyrimo metodologiją. Jos pagrindu K. Marksas ir F. Engelsas sprendė valstybės kilmės bei esmės problemą, atskleisdami valstybės istoriškumą, parodydami, kad ji susijusi su klasišne visuomenės struktūra. Jie konstatavo, kad, sukūrus bėklasę visuomenę, valstybė kaip išorinė jėga būtina gamybos sąlygoms palaikyti, tampa nereikalinga ir nunyks. „Kai nebebus visuomenės klasių, kurias reikia laikyti pajungtas,— rašė F. Engelsas,— kai nebebus vienos klasės viešpatavimo kitai klasei ir kovos dėl būvio, kurią sukelia šiuolaikinė gamybos anarchija, kai bus pašalinti kyla iš to susidūrimai ir prievarta, tuomet nebebus ką slopinti, nebereikalinga bus valstybinė valdžia, vykdanči dabar šią funkciją. Pirmasis aktas, kuriuo valstybė pasirodys kaip tikras visos visuomenės atstovas,— gamybos priemonių pavertimas visuomenine nuosavybe,— bus paskutinis savarankiškas jos, kaip valstybės, veiksmas. Valstybinės valdžios kišimasis į visuomeninius santykius pamažu tampa nebereikalingas ir pasibaigs pats savaime“¹.

Daugiau kaip prieš šimtą metų K. Markso ir F. Engelso iškelta valstybės nunykimo idėja marksistų nėra kvestionuojama ir dabar. Tačiau valstybės nunykimo klausimas šiuo metu tampa problema kitu aspektu — socializmo politinės praktikos požiūriu, nes iškyla valstybės nunykimo kelių bei formų, proceso trukmės ir kiti klausimai. Pastarasis problemos aspektas yra aktualus ir ideologinės kovos požiūriu.

Daug dėmesio marksistinė valstybės nunykimo teorija susilaukė per du pastaruosius dešimtmečius (ypač po TSKP programos pasirodymo). Buvo parašyta daug straipsnių ir studijų, besiskiriančių tiek metodologiniu pagrindu, tiek išvadamis. Šiame straipsnyje, remiantis naujausia literatūra, mėginama aptarti kai kuriuos metodologinius tos problemos aspektus.

¹ Marksas K., Engelsas F. Rinktiniai raštai dviem tomis.— V., 1950, t. 2, p. 132—133.

Analizuodami dabartines valstybės nykimo koncepcijas metodologiniu požiūriu, pirmiausia turėtume išskirti subjektyvistinę kryptį, kurios atstovai laikosi nuomonės, kad, sukūrus socialistinės visuomenės pagrindus, valstybė turėsianti užleisti vietą visuomeninei savivaldai. Ši pozicija ypač būdinga jugoslavų sociologijai². Jos esmė tokia: socializmas yra darbo išlaisvinimas, o valstybė, kuri visuomenės, tuo pačiu ir gamintojų atžvilgiu yra išorinė jėga, ištvirtinus socialistiniams santykiams, neturėtų būti išsaugota. Šio pobūdžio koncepcijose griežtai pasisakoma prieš valstybinį socialistinės gamybos valdymą, kadangi jis, esą sukuria visų visuomeninių procesų valstybinės monopolizacijos tendenciją. O tai yra nesuderinama su socializmo esme. Remiantis tokiomis prielaidomis, betarpiškai valstybinis pagrindinių visuomeninių procesų valdymas socializmo sąlygomis paskelbiamas biurokratinio-etatistiniu socializmo iškraipymu, o tokio valdymo būtinumo pripažinimas laikomas prieštaraujančiu socializmo teorijai.

Nesunku pastebėti tokios pozicijos metodologinį ydingumą: valstybės būtinumo socialistinėje visuomenėje klausimas čia yra aiškinamas orientuojantis į valstybės, kaip išorinės jėgos, santykį su gamintojais, o ne į visuomenės ekonominės struktūros socialistinio pertvarkymo uždavinius, kaip to reikalauja marksistinė metodologija. Be to, minėtas santykis paprastai imamas ne socializmo realių galimybių požiūriu, o daugiau abstrakčiai, t. y. pageidaujamo socializmo požiūriu.

Tokia metodologija grindžiamos išvados leidžia priešpastatyti marksistinę valstybės nykimo tezę politinei realaus socializmo praktikai, kuri ne naikina, o saugo valstybę. Ši revizionistinė pozicija suartėja su nemarksistinių socialinių teorijų pozicija, kurioje taip pat išvelgiamas marksistinės valstybės nykimo idėjos ir socializmo politinės praktikos prieštaravimas³. Tokį suartėjimą sąlygoja revizionistinių bei buržuazinių koncepcijų metodologinių pagrindų bendrumas: abiem atvejais daugiau ar mažiau ignoruojamas objektyvus valstybės nykimo proceso pobūdis, abiem atvejais valstybė laikoma savarankiška institucija, kurios kompetencijos ribas galima keisti remiantis vienokiu ar kitokiu nusistatymu.

Visai kitokia yra metodologinė pozicija, K. Markso išdėstyta „Gotos programos kritikoje“. Čia išreikšta mintis, kad moksliskai atsakyti į klausimą, kaip pakis valstybė socializmo sąlygomis, galima ne vadovaujantis abstrakčiai vertybiniu požiūriu (geras ar blogas dalykas valstybė), bet turint galvoje tarnybinę valstybės funkciją naujos, t. y. komunistinės visuomenės kūrimo uždavinių atžvilgiu⁴.

² Lukič R. D. Politička teorija država.— Beograd, 1962, s. 215; Vlahovič V. Revolucija i stvaralaštvo.— Beograd, 1973, s. 129—130 ir kt.

³ Žr. Leonhard W. Sowjetideologie heute. Die politischen Lehren.— Frankfurt am Main, 1962, Bd. II. S. 265; Frage Ibarne M. La crisis del Estado.— Madrid, 1955, p. 264—265.

⁴ Marksas K., Engelsas F. Rinktiniai raštai dviem tomams.— V., 1950, t. 2, p. 21—22.

Neklasinės komunistinės visuomenės sukūrimas savo turiniu yra ekonominis uždavinys. Tačiau šio uždavinio sprendimas galimas tik valstybės veiklos dėka. Taip yra todėl, kad socialistinės visuomenės ekonominės struktūros pertvarkymas susijęs su savininkų-eksplotatorių klasės nušalinimu, taigi su jų pasipriešinimo įveikimu. Valstybė būtina ir teisiniam ekonominių santykių normavimui, nes dėl nepakankamo gamybių jėgų išsivystymo jie funkcionuoja kaip nuosavybės santykiai. Tokiomis sąlygomis, kai visuomenės poreikiai nėra absoliučiai patenkinami, objektyvios jos reikmės ne visuomet sutampa su individų arba socialinių grupių interesais. Pastarieji turi būti pajungti ekonominiam būtinumui, nes kitaip nebūtų galimas sėkmingas komunistinės visuomenės kūrimas.

Tad socialistinės gamybos procesas nėra laisvas nuo visuomenės atžvilgiu išorinės jėgos — valstybės. Ekonominė valstybės funkcija čia natūraliai susilieja su politine funkcija, abiejų šių funkcijų vykdymas tenka valstybei, kaip gamybos priemonių savininkei ir jų subjektui. Imdama gamybos valdymą į savo rankas, socialistinė valstybė atskiras jos grandis paverčia vieninga visuma. Dėl to susidaro galimybė planingai ir efektyviai vykdyti socialistinę gamybą. Mėginimas apriboti socialistinės valstybės veiklą vien tik visuomeninės gamybos priemonių nuosavybės gynimu, kaip daro jugoslavų sociologas N. Pašičius⁵, reiškia nesiskaitymą su objektyviomis socialistinės visuomenės ekonominės struktūros pertvarkymo reikmėmis.

Neturėdama objektyvių savo egzistavimo sąlygų, „valstybė ne „panaikinama“, ji miršta“⁶. Jos visišką nunykimą įmanomas tik pasiekus tokią visuomeninės gamybos išvystymo pakopą, kai įveikiama teisinė ekonominių santykių funkcionavimo forma, o materialinis žmonių interesas nustoja buvęs jų santykių turiniu. Tik tokiomis sąlygomis gamybos valdymas gali netekti politinio pobūdžio. Todėl valstybės nunykimą procesą marksizmo klasikai ir siejo su principo „iš kiekvieno — pagal sugebėjimą, kiekvienam — pagal poreikius“ įgyvendinimu.

Valstybės nunykimą proceso formalus aiškinimas aptinkamas ir tarybinėje sociologinėje bei juridinėje literatūroje. Jam atstovauja neseniai buvusi plačiai žinoma koncepcija, pagal kurią valstybės nunykimą procesas tapatinamas su laipsnišku valstybės funkcijų perdavimu visuomeninėms organizavimosi formoms⁷. Pagal šią koncepciją visuomeninė komunistinė savivalda, kaip nepolitinė visuomenės organizavimosi forma, atsiranda socializmo sąlygomis, nors ir ne be valstybės pastangų, tačiau šalia valstybės. Antai V. Petrovo nuomone, socialistinė valstybė bei visuomeninės organizavimosi formos sudaro dialektinę vienybę. Per-

⁵ Pašič N. Socijalizam i država.— Beograd, 1961, s. 11.

⁶ Marksas K., Engelsas F. Rinktiniai raštai dviem tomis.— V., 1950, t. 2, p. 133.

⁷ Кудинов М. А. Советская демократия и ее формы.— В кн.: Развитие советской демократии и укрепление законности.— Минск, 1961, с. 6; Черемник П. С. От диктатуры пролетариата к общенародному государству.— М., 1963, с. 98.

einant į antrąją komunizmo fazę, visuomeninės organizavimosi formos „visiškai išstumia valstybę“ ir pakeičia ją⁸. Tos pat nuomonės laikosi ir N. Kudinovas. Pasak jo, „valstybė ne perauga į visuomeninę komunistinę savivaldą, o yra jos pakeičiama“⁹. Iš tokių prielaidų seka viena išvada: valstybės nunykimas socializmo sąlygomis vyksta tokiu mastu, kokių visuomeninės organizavimosi formos kartu su valstybe dalyvauja socialistinės visuomenės valdyme, arba kiek tos formos valstybę pakeičia. Tarybinė valstybė čia laikoma „pusvalstybe“ todėl, kad ji „turi ne tik politinį, bet ir visuomeninį pobūdį“¹⁰.

Galima visiškai sutikti su V. Ševcovu, kuris teigia, kad tokį problemos sprendimą reikia laikyti neteisingu¹¹. Neteisingu dėl to, kad jis neatitinka socializmo praktikos (kol kas nė viena valstybės nunykimo koncepcija nėra praktiškai patikrinta), bet ir todėl, kad toks požiūris metodologiškai ydingas. Šis ydingumas pasireiškia tuo, kad socialistinės valstybės nunykimas čia susiaurinamas, teigiant, kad socialistinė valstybė savo funkcijas perduosianti visuomenei. Bet marksistinės metodologijos požiūriu valstybės nunykimas yra sietinas su politiniu ir teisiniu visuomenės organizacijos nunykimu. Kol politinė ir teisinė visuomenės organizacija yra objektyviai būtina, tol joks valstybės funkcijų perdavimas visuomeninėms organizacijoms nepakeis šių funkcijų politinio pobūdžio. Perdavimo atveju pasikeistų tik tos funkcijos vykdytojas.

Formalus socialistinės valstybės nunykimo supratimas tarnauja neteisingoms socializmo praktikos interpretacijoms. Antai, esama nuomonių, kad dabartiniame tarybinės visuomenės raidos etape visuomeninės organizacijos jų socialinio vaidmens visuomenėje požiūriu gali būti laikomos kone lygiavertėmis socialistinei valstybei¹². Esą, pasakymas „valstybė yra svarbiausia komunistinės visuomenės kūrimo priemonė“,— šandien vertintinas kaip nepakankamai tikslus, neatspindintis naujos tendencijos— nepalijaujamo visuomeninių organizacijų vaidmens didėjimo¹³. Neretai einama dar toliau: net valstybinio aparato funkcijos perdavimas visuomenei laikomas tos funkcijos virtimu iš politinės visuomenine funkcija¹⁴.

⁸ Петров В. С. Сущность и формы советского социалистического государства.— В кн.: Актуальные проблемы Советского государства и права в период строительства коммунизма. Л., 1967, с. 52—53.

⁹ Кудинов М. А. Советская демократия и ее формы.— В кн.: Развитие советской демократии и укрепление законности. Минск, 1961, с. 6.

¹⁰ Ten pat, p. 6.

¹¹ Шевцов В. С. КПСС и государство в развитом социалистическом обществе.— М., 1974, с. 112.

¹² Кравцов Б. П. Советская демократия на новом этапе.— В кн.: Демократия и коммунизм. М., 1962, с. 75—76.

¹³ Ten pat, p. 76.

¹⁴ Нижечек В. Н. К вопросу о пределах правового регулирования организационно-массовой работы местных советов.— В кн.: Возрастание роли общественности в деятельности советских государственных органов. Иркутск, 1961, с. 34.

Toks valstybės nunykimo aiškinimas nėra vien praeities dalykas. Jo recidyvai dažnai aptinkami ir dabar. Skirtumas tik tas, kad valstybės funkcijų perdavimas visuomenei šiuo metu traktuojama kaip viena valstybės nunykimo pusių¹⁵. Panašaus pobūdžio koncepcijose nurodoma, kad valstybės nunykimas be jos funkcijų perdavimo visuomenei taip pat yra ir valstybės vykdomų socialinių santykių reguliavimas, kaip konkrečių priemonių bei metodų nunykimas sistemingai siaurinant valstybinės valdžios panaudojimo sferą¹⁶. Toks požiūris įvairiai modifikuotomis formomis yra paplitęs tarybinėje sociologinėje bei teisinėje literatūroje. Aiškindami socializmo praktiką, kai kurie autoriai teigia, kad, pavyzdžiui, mūsų šalyje valstybės nunykimo procesas jau vyksta. F. Burlacio nuomone, konkreti šio proceso išraiška — išnaudotųjų klasės slopinimo nunykimas, kai kurių valstybės funkcijų perdavimas visuomeninėms organizacijoms, betarpiškas demokratijos plėtojimas¹⁷. Panašios nuomonės laikosi daugelis autorių.

Reikia pripažinti, kad pastarasis požiūris tam tikru mastu įveikia formalistinę valstybės nunykimo sampratą: šis procesas čia siejamas su visuomenės politinės funkcijos nunykimo būtinumu. Tačiau nesunku pastebėti, kad ir šio pobūdžio koncepcijos taip pat metodologiškai ydingos. Jose painiojami du skirtingi šio proceso aspektai — turinio ir formos dalykai.

Be jau aptartų socialistinės valstybės nunykimo koncepcijų, tenka paminėti dar vieną. Nuosekliausiai ją yra pateikęs K. Bajračnas¹⁸. Savo samprotavimų pagrindu jis ima žinomą V. Lenino mintį, kad proletariato diktatūros įgyvendinimas — vienintelis kelias į valstybės visišką nunykimą¹⁹. Vadovaudamasis šia mintimi, K. Bajračnas daro išvadą, kad valstybės nunykimo problema turi būti sprendžiama, remiantis atskirybės ir bendrybės dialektiniu santykiu, t. y. turint galvoje apskritai valstybės ir socialistinės valstybės, kaip atskirybės, sąvokų dialektinį ryšį²⁰. Valstybė apskritai — tai tam tikros klasės (klasių) arba ir beklasės visuomenės organizacijos forma ekonominiams bei socialiniams procesams tvarkyti, jai būdinga viešoji valdžia ir teritorinis valdinių suskirstymas²¹. Socialistinė valstybė — tai darbininkų klasės vadovaujamų darbo žmonių organizavimosi forma, kurios paskirtis — vadovauti socializmo bei

¹⁵ Чехарин Е. М. Советская политическая система в условиях развитого социализма. — М., 1975, с. 249.

¹⁶ Ten pat.

¹⁷ Бурлацкий Ф. М. Государство и коммунизм. — М., 1963, с. 229—230.

¹⁸ Байрачный К. А. В. И. Ленин о диалектике развития Советского государства и современность. — Харьков, 1970; Советская государственность и развитие социалистической демократии в период коммунистического строительства. — Харьков, 1974.

¹⁹ Ленин В. И. Полн. собр. соч., т. 37, с. 391—392.

²⁰ Байрачный К. А. В. И. Ленин О диалектике развития Советского государства и современность. — Харьков, 1970, с. 116.

²¹ Ten pat, p. 117.

komunizmo socialiniams procesams. Jai būdinga viešoji valdžia ir teritorinis susiskirstymas²². Svarbiausias socialistinės valstybės požymis esąs tas, kad viešoji valdžia čia išreiškia daugumos, o likvidavus išnaudotojų klasę,— ir visos liaudies interesus. Vadinasi, socialistinė valstybė tampanti „pusvalstybe“²³. Tačiau savo požymius socialistinė valstybė išsauganti iki visiškos komunizmo pergalės. O tai vėl esąs argumentas, rodantis, kad negalima tapatinti bendrybės ir atskirybės, kadangi *valstybės apskritai* nunykimas dar nereiškiąs socialistinės valstybės nunykimą²⁴. Visaliaudinės socialistinės valstybės nunykimą pradedąs tik sukūrus komunistinę visuomenę. Tam procesui yra būtinos objektyvios prielaidos — techninė komunizmo bazė, leidžianti įgyvendinti komunistinio paskirstymo principus, o komunistinis paskirstymas naikina klases ir t. t. Būtina ir išorinė sąlyga — socializmo pergalė bei įsitvirtinimas tarptautinėje arenoje. Tik esant šioms sąlygoms, prasidės spartus visaliaudinės socialistinės valstybės peraugimas į visuomeninę komunistinę savivaldą²⁵. Remdamasis K. Markso ir V. Lenino teiginiais apie komunistinį valstybingumą ir nepolitinę valstybę, autorius šio laikotarpio visuomenės organizavimosi formą vadina komunistine valstybe²⁶. Valstybės „titulas“ jai taikomas todėl, kad ši forma turėsianti viešąją valdžią, taip pat dar išliksiąs ir teritorinis valdinių susiskirstymas.

Patį valstybės nunykimą procesą K. Bajračnas apibūdina kaip kariuomenės slopinimo ir valstybinės prievartos funkcijos nunykimą, kaip procesą, kurio metu ekonominė bei kultūrinė funkcija neteks politinio pobūdžio ir taps komunistinės visuomenės savivaldos funkcijomis. Tai reiškia, kad „politinių valdžios aparatą pakeis komunistinės visuomenės savivaldos valdžia“²⁷. Tuo tikslu,— teigiama,— būtina visus dirbančiuosius įtraukti į visuomenės valdymą, kad išnyktų reikalas turėti politinės valdžios aparatą. Tačiau valstybė visiškai nunyks, tik susiliejus visoms nacijoms, t. y. susiformavus vieningam bendražmogiškam kolektyvui.

Taigi pagal šią koncepciją socialistinės valstybės nunykimą procesas nukeliamas į komunistinę visuomenę (tokio požiūrio laikosi ir daugelis kitų autorių, pvz., P. Romaškinas, K. Mokičiovas ir kt.²⁸). Socializmas čia traktuojamas tik kaip valstybės nunykimą paruošianti stadija, leidžianti sukurti to proceso objektyvias prielaidas.

²² Ten pat, p. 121.

²³ *Байрачный К. А. В. И. Ленин о диалектике развития Советского государства и современность.*— Харьков, 1970, с. 118, 122.

²⁴ Ten pat, p. 116.

²⁵ Ten pat, p. 123.

²⁶ Ten pat, p. 121, 122—124.

²⁷ Ten pat, p. 121.

²⁸ *Ромашкин П. С. Развитие функции Советского государства в процессе перехода к коммунизму.*— В кн.: Вопросы строительства социализма в СССР. М., 1959, с. 117—128; *Мокичёв К. А. Ленинская теория социалистического государства и современность.*— М., 1968, с. 59—60.

Pagrindinis dalykas, kuris šioje koncepcijoje kelia abejonių, yra pati valstybės samprata. Valstybė čia faktiškai tapatinama su viešąja valdžia, t. y. valstybiniu aparatu bei teritoriniu gyventojų pasiskirstymu. Pagal šiuos požymius bei jų kitimą ir sprendžiama apie socialistinės valstybės raidą ir jos nunykimą. Tačiau valstybė anaip tol nėra tik viešoji valdžia. Politinė visuomenės organizacija yra klasiinei visuomenei būtinų ekonominių santykių išorinė išraiška. „Politiiniu požiūriu,— nurodo K. Marksas,— valstybė ir visuomenės santvarka — nėra du skirtingi dalykai. Valstybė yra visuomenės santvarka“²⁹. Taigi K. Bajračo koncepcijai tam tikru mastu taip pat būdingas formalistinis valstybės nunykimą aiškinimas. Todėl ne su visomis jo išvadamis galima sutikti.

Valstybė — politinė visuomenės organizacija. Todėl jos nunykimą ir komunistinės savivaldos susiformavimą reiškia politinės visuomenės organizacijos tapimą nepolitine. Reikia sutikti su tais autoriais, kurie valstybės nunykimą procesą sieja su jos turinio kitimu, t. y. su politinio jos turinio mažėjimu ir nepolitinio turinio didėjimu³⁰.

Jau buvo konstatuota, kad valstybė, kaip politinis institutas, socializmo sąlygomis vykdo ir ekonominę funkciją. Todėl politinis žmonių santykių normavimas čia susipina su ekonomine bei kultūrine valstybės veikla. Kadangi socializmo sąlygomis politinis valdymas susilieja su gamybos valdymu, socialistinę valstybę, kaip taikliai išsireiškė V. Leninas, galima apibūdinti kaip pusvalstybę³¹.

Daugelis tarybinių autorių, aiškinančių pusvalstybės sąvoką, paprastai vienaip ar kitaip ją sieja su tuo, kad socialistinė valstybė yra gamintojų daugumos įrankis slopinti savininkų mažumai, o ne atvirkščiai, kaip buvo ikisocialistinio tipo klasinėse visuomenėse. Tačiau šis pakeitimas iš tikrųjų tėra tik valstybės slopinamosios funkcijos pobūdžio pakeitimas, o ne valstybės tapimas pusiau valstybe. Klasinės prievartos funkcija kaip tik yra objektyviai sąlygota valstybės, kaip organizacijos, savybė. Sunku sutikti su mėginimu pusvalstybės sąvoką paaiškinti formalios valstybės išraiškos — valstybinio aparato — vienokiu ar kitokiu pakeitimu: demokratizacija, veiklos pobūdžio naujumu ir pan.³² Valstybinio aparato praktinė veikla nėra vien tik objektyviai determinuota, bet priklauso ir nuo subjektyvių veiksnių.

Socialistinės valstybės tapimas pusvalstybe reiškia jos turinio kitiimą, jos nuvalstybėjimo procesą. Pastarasis procesas pirmiausia yra susijęs su tuo, kad valstybė socializmo sąlygomis ima valdyti gamybą, kultūrą, mokslą, švietimą ir t. t. Kitaip tariant, valstybė čia atlieka tas funkcijas, kurios šiaip jau nebuvo jai būdingos. (Tiesa, analogiška veikla šiuo metu būdinga ir buržuazinio tipo valstybėms. Ekonominę, kultū-

²⁹ Маркс К., Энгельс Ф. Соч., т. 1, с. 439.

³⁰ Lozuraitis A. Materialistinio visuomenės supratimo pagrindai.— V., 1968, p. 74—75, 78—79; Karosas J. Socializmas ir ideologija.— V., 1976, p. 101—103.

³¹ Leninas V. I. Raštai, t. 25, p. 372.

³² Зг. Белых А. К. Управление и самоуправление.— Л., 1972, с. 110, 133—134.

rinę jų funkciją sąlygoja gamybos suvisuomenėjimas. Tačiau ši buržuazinės valstybės funkcija yra riboto pobūdžio, o jos tolesnis gilinimas objektyviai reikalauja socializmo.) Pradinėje socializmo stadijoje didžiausią vaidmenį valstybės veiklos turinyje vaidina politinė jos funkcija, nes dar išlieka būtinumas slopinti išnaudotojų klasę. Tik socializavus gamybą, į pirmą vietą iškyla ekonominė ir kultūrinė funkcija, nes tada svarbiausias visuomenės uždavinys yra gamybos organizavimas bei tolesnis jos vystymas. Toks valstybės pakitimas, kai ekonominis jos turinys ima nustelbti politinį, jau rodo, kad valstybė tampa būtent pusvalstybe. Kiek socialistinėje visuomenėje yra įveikiamas objektyvus klasinių skirtumų egzistavimo pagrindas bei sukuriama materialinės komunistinės visuomenės prielaidos, tiek ir sumažėja politinio valdymo reikalingumas.

Taigi socialistinės valstybės nunykimą galima apibūdinti kaip procesą, kurio metu plečiasi nepolitinis valstybinės veiklos turinys ir mažėja politinis. Tačiau socializmo sąlygomis valstybė visiškai nunykti negali. Mat dėl nepakankamo gamybinių jėgų išsivystymo ekonominiai santykiai socialistinėje visuomenėje dar turi teisinę išraišką. Vadinasi, išlieka jų teisinio normavimo būtinumas, tuo pačiu ir valstybė. Netgi išvystyto socializmo sąlygomis objektyvios visuomenės reikmės dar gali prieštarauti asmeniniams interesams. Šie interesai turi būti pajungti ekonominiam būtinumui. Tai atlikti gali irgi tik valstybė, kaip prievartos organizacija. „Visiškam valstybės atmirimui,— pažymi V. Leninas,— reikalingas pilnutinis komunizmas“³³. Vadinasi, reikalingas toks visuomeninės gamybos išsivystymo lygis, kad materialinis žmonių interesas nustotų buvęs jų visuomeninių santykių turiniu. Dėl to ir pats gamybos proceso vykdymas netektų prievartinio pobūdžio.

Būtina valstybės nunykimo prielaida paprastai dar laikomos ir išorinės (t. y. tarptautinės) sąlygos — arba komunistinės visuomenės susiformavimas visame pasaulyje, arba tam tikras pasaulinės socializmo sistemos išsigalėjimo laipsnis. Be abejo, tarptautinės sąlygos vienaip ar kitaip veikia valstybės nunykimo procesą. Tačiau tas poveikis nėra tapatus objektyviam šio proceso sąlygotumui ir dėl to abu jie negali būti laikomi lygiaverčiais.

Valstybės nunykimo procesas turi savo formą — nuoseklų ir visapusišką socialistinės valstybės demokratizavimą. Be demokratinio valdymo formų plėtojimo kito kelio į komunistinę savivaldą nėra. Ši savivalda reikštų, kad turėtų būti įveiktas profesionalus valdymo aparatas, sudarytos tokios sąlygos, kad visuomenės reikalų tvarkymas taptų prieinamas visiems jos nariams. Tačiau socialistinės valstybės demokratizavimas dar nereiškia valstybės nunykimo proceso, nes demokratija neklaisinės visuomenės kūrimo procese tėra tik žmonių veiklos organizavimo priemonė. Socialistinės valstybės demokratizacijos procesas yra objektyviai sąlygotas: jis priklauso nuo konkrečių komunistinės visuomenės

³³ Leninas V. I. Raštai, t. 25, p. 441.

kūrimo uždavinių. Šių ypatybių ignoravimas būtų žalinga socializmo praktikos požiūriu, o teorijoje jis reikštų nuslydimą į abstraktų vertybinių problemų sprendimą.

Kalbant apie komunistinę savivaldą, keliamas valdžios (t. y. žmonių valdymo) komunistinėje visuomenėje klausimas. Vieni autoriai teigia, kad visuomeninės savivaldos sąlygomis valdžios sąvoka išnyks³⁴. Kiti — kad nunyks tik politinis žmonių valdymas, o ne valdymas apskritai, nes gamybos procesų tvarkymas kartu yra ir žmonių valdymas³⁵.

Marksizmo klasikai ne kartą yra pabrėžę, kad bet kokioje visuomenėje yra būtinas žmonių valdymas. Komunistinė visuomenė šia prasme taip pat nėra išimtis. Tačiau marksistinė metodologija reikalauja valdymo sąvoką, kaip ir bet kurią kitą sociologinę sąvoką, aiškinti istoriškai.

Ikiklasinėje visuomenėje, kol individo materialinis interesas nėra atsiskyręs nuo visuomeninio, kolektyvo narių socialinis elgesys nereikalauja jo „priderinimo“ prie objektyviai būtinų gamybos sąlygų. Institucinis pirmų kolekytyvo organizavimasis natūraliai turėjo betarpiškos savivaldos formą. Formali jos išraiška ta, kad nėra specialaus valdymo aparato.

Padėtis iš pagrindų pasikeičia klasinėje visuomenėje. Visuomeninio intereso susvetimėjimo sąlygomis, kai objektyviai būtini ekonominiai santykiai ima nesutapti su materialiniu individo interesu bei jo valia, visuomenės valdymas jos atžvilgiu tampa išoriškas. Rezultatas tas, kad sukuriama specialus, visuomenės atžvilgiu išoriškas, socialinių veiksnių reguliavimo aparatas.

Socializmo sąlygomis tas atotrūkis tarp visuomeninio ir individualaus intereso dar išlieka. Todėl išlieka ir valdymo išoriškumas. Tačiau socializmas tą atotrūkį naikina. Šis procesas vyksta tokiu mastu, kokiu yra sukuriama materialinės beklasės visuomenės prielaidos. Visiškai įveikus žmonių santykių susvetimėjimą, kai bus galutinai atkurtas natūralus visuomenės ir individo ryšys, visuomenės narių socialinis elgesys nereikalaus specialaus išorinio normavimo, vadinasi, taps galima savivalda. Specialų žmonių valdymą visiškai pakeis dalykinis autoritetas, kurio ribas, pasak F. Engelso, nustatys konkretūs gamybos proceso uždaviniai³⁶.

Aptariant politinės visuomenės organizacijos peraugimo į visuomeninę savivaldą perspektyvas, mūsų literatūroje kartais bandoma numatyti ir organizacines šios savivaldos formas. Tačiau tokie mėginimai nėra labai vertingi. Komunistinės savivaldos visuomeninių institutų proble-

³⁴ Бурлацкий Ф. М. Развитие социалистической демократии, укрепление и отмирание государства.— В кн.: Демократия и коммунизм. М., 1961, с. 248; Шария К. С. От диктатуры пролетариата к коммунистическому управлению.— Тбилиси, 1965, с. 56; Ельмеев В. Я. Коммунизм и развитие человека как производительной силы общества.— М., 1964, с. 228.

³⁵ Бельх А. К. Управление и самоуправление.— Л., 1972, с. 101—115; Марков М. Теория социального управления.— М., 1978, с. 86.

³⁶ Марксас К., Енгелсас Ф. Rinktiniai raštai.— V., 1949, t. 1, p. 550.

ma yra praktinė problema. Teoriškai ji šiuo metu negali būti sprendžiama. Į klausimą — kokios bus konkrečios komunistinės savivaldos organizacinės formos, — atsakys komunistinės visuomenės praktika.

Vadinasi, marksistinės metodologijos požiūriu, valstybės nunykimas yra objektyviai sąlygotas procesas. Bet koks šio proceso dėsningumą ignoravimas marksistinei metodologijai yra svetimas, nes turi subjektyvumo elementų, kurie skiepijami į teoriją ir praktiką.

Valstybė — tai būtinų klasinės visuomenės ekonominių santykių išorinė išraiška. Jos nunykimas yra susijęs su ekonominių santykių teisinio reguliavimo pakeitimu komunistine savivalda, ir todėl šis procesas negali būti formaliai paaiškintas.

Antimarksistinėms ir revizionistinėms teorijoms būdingas marksistinės valstybės nunykimo teorijos priešpastatymas socializmo praktikai ir todėl yra susijęs su idealistine socialine metodologija.